

MUAMMÂÎ AHMED ÇELEBİ’NİN ŞERH-İ MUAMMEYÂT-I EMRÎ’SİNDEN HAREKETLE EMRÎ ÇELEBİ’NİN BAZI MUAMMALARININ ÇÖZÜMÜ

Songül AKBOĞA | <https://orcid.org/0000-0003-2561-3789> | songulakboga@nevsehir.edu.tr

Arş. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature Nevşehir-Türkiye
ROR ID: <https://ror.org/019jds967>

Atıf Bilgisi/Citation: Akboğa, Songül. “Muammâyî Ahmed Çelebi’nin Şerh-i Muammeyât-ı Emrî’sinden Hareketle Emrî Çelebi’nin Bazı Muammalarının Çözümü”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 34 (Prof. Dr. Hüseyin Akkaya Armağanı) (Haziran 2025), 13-15. <https://doi.org/10.15247/1649523/> Akboğa, Songül. “Resolution of Some Muammas by Emrî Çelebi Based on Muammâyî Ahmed Çelebi’s Şerh-i Muammeyât-ı Emrî”. *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 34 (In Honor of Prof. Dr. Hüseyin Akkaya) (July 2025), 13-25. <https://doi.org/10.15247/1649523>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 01.03.2025

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 17.03.2025

Yayın Tarihi/Date of Publication: 30.06.2025

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır/Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

Muamma şerhleri, metnin açıklanmasına hizmet etme noktasında klasik şerhlerle ortak bir paydada buluşsa da türün kendine özgü çözüm teknikleri ve terimleri vardır. Dolayısıyla muamma şerhleri, klasik şerhlerden farklı olarak muamma çözme yöntemleri hakkında teorik bilgiye sahip olmayanlar için anlaşılması zor bir yapı arz etmektedir. Bu durum -muammaların edebî bir maharet ve zeka göstergesi olduğu düşünüldüğünde- bu tür manzumelerden tam anlamıyla faydalanma ve zevk alma noktasında bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ele alınan çalışmada, tezkire yazarları ve edebiyat otoritelerince muamma yazma konusunda klasik Türk edebiyatının en başarılı ismi olarak görülen Edirneli Emrî Çelebi'nin (öl. 1575) bazı muammaları, Muammâyî Ahmed Çelebi'nin (öl. 1606/1607) *Şerh-i Muammeyât-ı Emrî* adlı eserinden hareketle çözülmüştür. Bu doğrultuda öncelikle şerh bölümlerinde çok fazla terim kullanılmış olan muammaların örnek olarak seçilmesine dikkat edilmiştir. Daha sonra muammaların şerhinden yola çıkarak teknik terimler kullanılmadan ve mümkün mertebe sadeleştirme yapılarak çözümleme yoluna gidilmiştir. Böylece bu manzumelerin şerhinin daha iyi anlaşılması hedeflenmiş ve Emrî'nin muammalarının edebî değeri örnekleriyle gösterilmiştir. Muammalar, aynı zamanda harf ve şekil oyunlarına dayalı bir tür olduğu için çözümlerin daha iyi anlaşılması adına beyit ve dörtlüklerin Arap harfli yazılışlarına ve dil içi çevirilerine de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Emrî Çelebi, muamma, şerh, muamma halli, muamma çözümü, *Şerh-i Muammeyât-ı Emrî*, Muammâyî Ahmed Çelebi.

RESOLUTION OF SOME MUAMMAS BY EMRÎ ÇELEBÎ BASED ON MUAMMÂYÎ AHMED ÇELEBÎ'S ŞERH-İ MUAMMEYÂT-I EMRÎ

ABSTRACT

Although muamma scholias (şerhleri) share a common ground with classical scholias in terms of elucidating a text, the genre possesses its own unique resolution techniques and terminology. Consequently, unlike classical scholias, muamma scholias present a complex structure that is difficult to comprehend for those who lack theoretical knowledge of muamma-solving methods. Given that muammas are considered an indication of literary skill and intelligence, this situation poses a challenge in fully appreciating and enjoying such poetic compositions.

This study examines and resolves certain muammas composed by Edirneli Emrî Çelebi (d. 1575), who is regarded as the most accomplished figure in the classical Turkish literary tradition in the art of muamma composition, according to biographers and literary authorities. The analysis is conducted based on *Şerh-i Muammeyât-ı Emrî*, a scholia by Muammâyî Ahmed Çelebi (d. 1606/1607). In this context, particular attention has been paid to selecting muammas with extensive technical terminology in their scholias. Following this, the muammas have been analyzed in a simplified manner, avoiding technical terms as much as possible. This approach aims to enhance the comprehensibility of the scholias and to demonstrate the literary value of Emrî's muammas through concrete examples. Furthermore, since muammas often involve letter and shape-based wordplay, the original Arabic-script transcriptions of the couplets and quatrains, along with their intralingual translations, have also been included to facilitate better understanding.

Keywords: Emrî Çelebi, muamma, scholia, muamma resolution, *Şerh-i Muammeyât-ı Emrî*, Muammâyî Ahmed Çelebi.

Giriş

Klasik Türk edebiyatında 15. yüzyıl itibarıyla ilk filizlerini veren muamma, 16. yüzyıla gelindiğinde tezkire yazarlarınca Kınalızâde Ali Çelebi (öl. 1572) ve Edirneli Emrî (öl. 1575) ile birlikte en güzel ve en başarılı örneklerini ortaya koymuştur. Bilhassa Emrî Çelebi muamma tertibi konusunda Farsların ünlü muammacısı Mîr Hüseyin-i Nîşâbûrî'ye (öl. 1498) denk görülmüş; hatta Âşık Çelebi (öl. 1572), Kınalızâde Hasan Çelebi (öl. 1604) (Kutluk, 1981, 680-681) ve Gelibolulu Âli (öl. 1600) gibi tezkire yazarları, Emrî'nin Mîr Hüseyin'den daha yetenekli ve üstün olduğunu dile getirmişlerdir:

“Mu‘ammâda hod ol nâmver ad çıkarmışdır ve târîhün envâ’ında hiçbir târîhde dinilmedük târîhler diyüp hadd-i i‘câza varmışdır. Hemân aybı budur ki bir perteve mazhar olup dest-res bulmadı ve bir sâhib-i vücûdun ‘ayn-ı ‘inâyetine manzar olmadı.” (Kılıç, 2018, 150).

“Üstâdâne dakîk mu‘ammâları vardır ki Mîr Hüseyin görse bende-i halka-be-gûşu olurdu ve Şerefeddîn Yezdî şeref-i şemsde yazılmış ta‘vîz gibi bâzû-bend-i sâ‘id-i sa‘âdet iderdi ki bunlardır...” (Kılıç, 2018, 152).

“Alâ külli hâl şâ‘ir-i hayâl-engîz ve mu‘ammâ-gûy-ı me‘âl-âmîz olup ol fende rütbesi Mîr Hüseyin-i Mu‘ammâyî rütbesine berâber ve ba‘zılar kavlince belki ziyâde vü berterdür.” (İsen, 1994, 195).

Ancak gerek bazı edebî zümrelerce sanat değeri düşük, önemsiz ve gereksiz bir uğraş olarak değerlendirilmesi gerekse Anadolu şairleri arasında bazı edebî türlerin kimi dönemlerde desteklenerek popüler olması fakat daha sonra mevcut ilginin azalması gibi sebeplerden dolayı muamma, bu değerlendirmelerin muhatabı olan Emrî'den sonra canlılığını koruyamamış ve önemini kaybetmiştir (Saraç, 1997, 310; Durmuş, 2019, 136). Her ne kadar şiir olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda eleştirilere maruz kalan muammaya pek çok usta şairin meyletmediği bir gerçek olsa da bu manzumelerle ilgili Kürkçüoğlu'nun sözleri dikkate değerdir: “Esasen bir bedî‘î heyecan işi olmaktan ziyade bir zihin ve seviye mevzûu teşkil eden muamma edebiyatını bugün için, bilhassa Latin harfleri sistemi içinde artık diriltmeye veya yaşatmaya imkân kalmadığı muhakkaktır. Lakin edebiyatımızın tarihî seyrini tedkik edenler için muamma tekniğini de kavramak zarureti vardır. Bu zaruret, Fuzûlî gibi büyük bir şairimize taalluk ettiği zaman farz hâlini alır. Diğer taraftan Fuzûlî gibi üstâdların muamma yollu şiirleri hangi dilde yazılmış bulunursa bulunsun, metinde görüldüğü vechile şiir olarak da değer taşımaktadır. Sırf muamma oldukları için sanat bakımından ehemmiyetsiz sayılmaları doğru olmasa gerektir; kanaatimiz budur.” (Kürkçüoğlu, 1949, 75). Bu cümlelerden hareketle muammanın; Ali Şîr Nevâyî (öl. 1501), Fuzûlî (öl. 1556), Kınalızâde Ali Çelebi, Emrî Çelebi ve Nâbî (öl. 1712) gibi şairler elinde işlenip edebî bir değere sahip olduğu muhakkaktır.

Öyle ki muamma, içinde barındırdığı remizli ve mecazi kullanımlarla Anadolu'da 16. yüzyılda ivme kazanan şerh faaliyetleri içerisinde kendisine yer bulabilmeyi başarabilmiş, şarihler tarafından şerh edilmeye değer manzumeler olarak görülmüş ve sonuç olarak hatırı sayılır bir muamma şerhi külliyatı oluşmuştur. Bu şerhler, türün kendine has terim ve çözüm tekniklerine sahip olması nedeniyle gerekli teorik bilgiye sahip olmayanlar için karmaşık ve anlaşılması zor bir yapı arz etmektedir. Dolayısıyla muamma şerhlerini bir nevî şerhin de şerhe ihtiyaç duyduğu metinler olarak görmek mümkündür. Özellikle muammanın; amaç isim gizlemek olduğu için gelenekte pek alışık olunmayan tarzdaki kullanımlara sahip olması, zaman zaman harfe kadar inen okuyuşlar gerektirmesi, anlamın yüzeyde bulunmayıp derinlerde gizli olması ve bunun sadece dikkatli ve odaklanmış bir zihin tarafından ortaya çıkarılabilesine imkan tanıyan bir tür olduğu göz önünde bulundurulursa şerhlerde kullanılan bu terim ve tekniklerin çözümü anlama noktasında bir sorun teşkil ettiği daha net görülecektir.

Muammanın kendine özgü terimlere ve çözüm tekniklerine sahip olmasından dolayı böyle bir zorluğu hâiz olan muamma şerhlerinden biri de çalışmamıza konu olan *Şerh-i Mu‘ammeyât-ı Emrî* adlı eserdir. Muammâyî Ahmed Çelebi (öl. 1606/1607) tarafından kaleme alınan *Şerh-i Mu‘ammeyât-ı Emrî*, klasik Türk edebiyatının muamma konusunda zirve ismi olarak kabul edilen Edirneli Emrî Çelebi'nin muammalarını kaynak alan ve bunların edebî değerini ortaya koymak açısından önemli olduğunu düşündüğümüz bir eserdir. Bu nedenle bahsi geçen muammaların şerhinin muammaya has terimlerden mümkün mertebe arındırılması, metnin daha iyi anlaşılmasına ve bu manzumelerden tam anlamıyla faydalanma ve zevk alma amacına hizmet edecektir.

Ele aldığımız çalışmada, şerhinde genellikle çok fazla terim ve teknik kullanılan muammaların örnek olarak seçilmesine dikkat edilmiştir. Muammalar, aynı zamanda harf ve şekil oyunlarına dayalı bir tür olduğu için çözümlerin daha iyi anlaşılması adına beyit ve dörtlüklerin Arap harfli yazılışlarına yer verilmiştir. Aynı düşünceyle manzumelerin dil içi

çevirilerinin de verilmesi uygun görülmüştür. Bununla beraber muammalarda bazı harflere işaret eden kelimelerin bilinmesi, yine çözümlerin daha kolay anlaşılması noktasında yardımcı olacaktır. Örneğin;

Baştaki harfe işaret eden kelimeler: Ser, tâc, efser, rûy, bâlâ, evc, baş, matla', dal, şah, ön, ârız, ruh, rûy, yanak, yüz, çehre, cebûn, fark, perçem, âgâz, subh, ibtidâ, tepe, pîş, mukaddem, külâh vb.

Ortadaki harfe işaret eden kelimeler: Gönül, kalb, orta, miyân, dil, vasat, kemer, iç, derûn vb.

Sondaki harfe işaret eden kelimeler: Âhir, encâm, son, had, intihâ, gâyet, pâyan, zeyl, dâmen, etek, ayak, kadem, bih, dürd, nişîb, zîr, hâk, nihâyet, kök, pây, âkıbet vb.

Hem ilk hem son harfe işaret edebilen kelimeler: Taraf, gûşe, cânib, sâhil, künc, kerân, yan, uç vb.

İlk ve son harfe aynı anda (birlikte) işaret eden kelimeler: Post, gılâf, câme, kabâ, pîrâhen, devr, muhît, libâs, hırka, cânibeyn gibi sözcüklerdir.

Baş ve son harflerin dışındaki bütün harflere işaret edilmesi için de mağz, Lüb, gönüller, evsat, ortalar, diller gibi kelimeler kullanılır.

Bir kelimedeki harflerin yarısına işaret edilecekse de nısf, nîm, nîme, yarım vb. kelimeler kullanılır.

Emrî'nin Bazı Muammalarının Çözümü

Behrâm	بهرام
Çarha kılıç çekse o Mirrîh-nâm	چرخه قلچ چکسه او مریخ نام
Bî-ser olur mihrle mâh-ı tamâm [3 ^a]	بی سر اولور مهرله ماه تما

Dil içi çeviri : O Merih isimli (yıldız) feleğe kılıç çekse, Güneş ile dolunay başsız kalır.

Çözüm : Çözüm için gerekli olan ipucu ikinci mısra da verilmiş olup **mihr** ile **mâh** kelimelerinin bî-ser olmaları istenmiştir. “Bî-ser olmak” ibaresini “başsız olmak” ya da vasf-ı terkîbî itibarıyla “ب başlı olmak” şeklinde değerlendirmek mümkündür. Öncelikle mihr (مهر) “ب başlı” olursa, yani mihr sözcüğünün ilk harfi “mim” “be” harfine dönüştürülürse (مهر ← بهر) ulaşılması istenen ismin ilk parçası bulunur (بهر / behr).

Daha sonra **mâhtan** (bir aylık zaman otuz günlük bir süreyi kapsadığı için) 30 sayısına ulaşılır. 30 sayısı ebced hesabında lâm harfine (ل) denk gelmektedir. Lâm (لام), “bî-ser” (başsız), yani **lâmsız** (ل) şekilde ele alınırsa (لام ← ام) ismin ikinci parçası da ortaya çıkar (ام / âm). Bu iki parça birleştirildiğinde bulunması istenen isme ulaşılır (بهرام ← بهرام).

Behlül	بهلول
Ğam-ı kıdd ü hadîfîle gûşe-i gülşende ey dil-ber	غم قد و خدکله کوشه کلشنده ای دلبر
Nihâl-i bî-ğod u serv ü gül oldı her biri bî-ser [3 ^b]	نهال بیخود و سرو و گل اولدی هر بری بی سر

Dil içi çeviri : Ey sevgili! Kendinden geçmiş fidan, gül ve servinin her biri; senin yanağın ve boyunun derdiyle gül bahçesinin köşesinde başsız kaldı.

Çözüm : Çözüm için gerekli olan ipucu yine ikinci mısra da verilmiştir. Elif harfi şekil itibarıyla bir fidanı andırdığı için **nihâl-i bî-ğod** (kendinden geçmiş fidan) ibaresinden kasıt, **nihâl** kelimesinden (نهال) elif harfinin (ا) çıkarılmasıdır (نهال ← نهال). Elde edilen yeni kelimedden sonra نهال, سرو ve گل kelimelerinin her birinin “bî-ser” olması gerektiğine ikinci mısra da değinilmiştir.

İlk olarak نهال (nehl) “ب başlı” olur, yani bu kelimenin başındaki “nûn” harfi, “be” harfine dönüşür (نهال ← بهل). Bu işlem ismin ilk parçasını vermektedir (بهل).

Daha sonra serv (سرو) kelimesi “bî-ser” (sersiz) olur, yani serv (سرو) kelimesinden ser (سر) sözcüğü çıkarılır ve geriye bulunması istenen ismin ikinci parçası olarak vâv (و) harfi kalır.

Son olarak gül (گل) kelimesi “bî-ser” (başsız) olur ve kef (ک) harfi gül kelimesinden atılarak geriye ismin üçüncü parçası olan lâm harfi (ل) kalır.

Bu üç parça birleştirildiğinde bulunması istenen isme ulaşılır (بهلول ← بهلول).

Nev'î	نوعی
Şorarsaň meclis-i vaşlı baňa ey sâķī-i hicrân	صوررسك مجلس وصلی بكا ای ساقی هجران
Ni'am bî-ḥadd degül ancaķ kаланları da bî-pâyân [6 ^a]	نعم بیحد دكل انجق قائلریده بی پایان

Dil içi çeviri : Ey ayrılık sâķisi! Bana kavuşma meclisini sorarsan eğer, nimetler ebedî (sonsuz) değil ancak (içinde) kalanları da (âşıklar) sonsuzdur. (Yani sevgiliye kavuşma arzusu içinde olan âşıklar bâkîdir).

Çözüm : Bu beyit, muammanın çözümü için şu şekilde çevirilmelidir:

Ey ayrılık sâķisi! Bana kavuşma meclisini sorarsan eğer, sadece “neeam” kelimesi değil, bu kelimenin kalanları da sonsuzdur.

Bu çeviriden hareketle, ikinci mısradaki sadece ni'am (نعم) sözcüğünün değil aynı zamanda ni'am kelimesinin son harfi atıldıktan sonra kalan kelimenin harflerinin de sonsuz (yani son harfsiz) olması gerektiğine “bî-hadd” ve “bî-pâyân” ibareleriyle işaret edilmiştir. Yani ni'am (نعم) kelimesinin son harfi mîm (م) atıldıktan sonra geriye نع kelimesi, yani nûn (ن) ve ayn (ع) harfleri kalır. Bu harfler okunduğu gibi نون (nûn) ve عين (ayn) şeklinde yazılıp sırayla son harfleri düşürüldüğünde نو (nev) ve عی (î) parçaları ortaya çıkar. Bu iki parça birleştirildiğinde isme ulaşılmaktadır (نوعی ← نو + عی).

Kâmil	کامل
Bu âlemde gönülsüz тұrur Emrî gönli gitmişdür	بو عالنده كوكلسز طورر امری كوكلی كتمشدر
Ruh-ı gül-fâmuñ almış gönlin anı bî-dil itmişdür [7 ^b]	روح كلفامك آلمش كوكلن آنی بیدل اتمشدر

Dil içi çeviri : Ey sevgili! Senin gül renkli yanağın onun (Emrî'nin) gönlünü almış ve onu âşık (gönülsüz) etmiştir. (Bu sebepten) Emrî bu âlemde gönülsüzdür (âşıktır), (onun) gönlü gitmiştir.

Çözüm : İkinci mısra “Ruh-ı gül; fâm kelimesinin gönlünü almış, anı kelimesini de bî-dil etmiştir.” şeklinde düşünüldüğünde çözüme ulaşılmaktadır.

Ruh-ı gül (gülün yanağı) ibaresinden kasıt gül (كل) kelimesinin ilk harfi olan keftir (ك). Bu harf fâm (فام) kelimesinin gönlünü yani ortadaki harfi elifi (ا) alırsa bulunması istenen adın ilk parçası kâ (كا) ortaya çıkar.

Fâm (فام) kelimesinin gönlü yani elifi (ا) alınınca geriye fem (فم) kalır ve bu kelimeden istiare yoluyla mîm (م) kastedilir (fem yani ağız klasik şiirde şekilden dolayı mîm harfine benzetildiği için). Böylece ismin ikinci parçasına da ulaşılmış olunur.

Son olarak anı (آنی) kelimesi bî-dil (ortasız, yani nûnsuz) olup ay (آی) kalır. Aydan kastedilen ise lâm (ل) harfidir (bir ay 30 gün çektiği ve 30 sayısı ebced hesabında lâm harfine denk geldiği için).

Bulunan parçaların her biri birleştirildiğinde istenen isme ulaşılmaktadır (کامل ← كا + م + ل).

Rüstem	کامل
Zülfeyn-i dil-rübâ dilese mü ḥisâbını	زلفین دلربا دلسه مو حسابینی
Emrî lisân-ı eṣṣaḥ ile vir cevâbını [7 ^b]	امری لسان افصح ایله ویر جوابینی

Dil içi çeviri : Ey Emrî! Sevgilinin saçları, sana saçının hesabını sorarsa ona cevabını en fasih (en güzel) dille (Arapça) ver.

Çözüm : İlk mısradaki yer alan zülfeyn-i dil-rübâ ibaresi “dil-rübâ (دلربا) kelimesinin saçları” olarak düşünüldüğünde dâl (د) ve lâm (ل) harflerine ulaşılır. Çünkü bu harfler klasik şiirde şekil itibarıyla sevgilinin saçları için benzetme unsurudur. Bu iki harf birleştirildiğinde ortaya dil (دل) kelimesi çıkar ki bu da dil-rübâ (دلربا) kelimesinin orta harfi olan râya (ر), dolayısıyla bulunması istenen ismin ilk harfine işaret etmektedir.

Yine ilk mısradaki mü ḥisâbından kastedilen mû (مو) kelimesinin ebced hesabındaki karşılığı olan 46 sayısıdır. Bu sayının lisân-ı eṣṣaḥ, yani Arapça ile telaffuz edilmesi gerektiğine ise ikinci mısradaki değinilmiştir. 46 sayısının Arapça telaffuzu

sitte vü erbaʿindir, birinde altı sayısının yazılışı (ست) diğerinde kırk sayısının ebced hesabındaki harf karşılığı (م = 40) dikkate alınırsa ismin kalan harflerine ulaşılır (ر + ست + م ← رستم).

Haydar	حیدر
Güşe-i çeşminden itdi her taraf gevher nişār	کوشه چشمندن اتدی هر طرف کوهر نثار
Gül yüzinde hâlin efvn gördi çün Emrî-i zâr [8 ^a]	کول یوزنده خالین افزون کوردی چون امری زار

Dil içi çeviri : (Ey sevgili!) Zavallı Emrî, senin gül yüzünde benlerinin çok olduğunu görünce gözünün köşesinden her tarafa inci taneleri (gözyaşı) saçtı.

Çözüm : İlk mısradaki **güşe** (köşe) kelimesi **çeşm** (چشم) kelimesinin ilk harfine (چ) işaret etmektedir. (Güşe sözcüğü muammalarda kelimelerin ilk ve son harfi olmak üzere her iki tarafa da işaret edebilir. Bu beyitte çözüm için kelimenin ilk harfi alınmalıdır.).

İlk olarak çîm harfi چم şeklinde yazılmalıdır.

چم kelimesinin her tarafından inci saçması demek, çîm (چ) harfinden noktaların ve mîm (م) harfinin ebced hesabındaki karşılığı olan ۴۰ (40) sayısından sıfırın atılması demektir (sıfır şekil itibariyle noktaya, nokta da inci tanesine benzediği için).

چ harfinden noktalar atıldığında ح (hâ) harfi kalır; ۴۰ sayısından sıfır atıldığında geriye ۴ (4) kalır ve bu da ebced hesabında dâl harfine (د) karşılık gelir. Tüm bu işlemlerden sonra “çîm” kelimesi, bulunması istenen ismin ilk parçası olan **hayd** (حید) kelimesine dönüşür (چیم ← حید).

Haydar isminin son harfi olan râyâ (ر) ise ikinci mısradan ulaşılır:

Gül (گل) kelimesinin yüzü (yani ilk harfi) kefin (ک) ebced karşılığı olan ۲۰ (20) sayısına nokta (şekil itibariyle bene benzediği için) yani sıfır eklenerek ۲۰۰ (200) sayısı bulunur. Bu sayının ebced hesabındaki karşılığı ر (râ) harfidir.

Elde edilen harfler birleştirildiğinde gizlenen isme ulaşılmaktadır (حید + ر ← حیدر).

Ayaz	ایاز
Kuşağın çözdü miyândan o şanem	قوشاغن چوزدی میاندن او صنم
Yine kuşandı idüp tavr-ı ‘Acem [8 ^b]	ینه قوشندی ایدوب طور عجم

Dil içi çeviri : O put gibi güzel sevgili belinden kuşağını çözdü, sonra yine Acem tarzında (Farsça) kuşandı.

Çözüm : Miyân (میان) kelimesinin kuşağı bu sözcüğün ilk (م) ve son harfleridir (ن), birleştirildiğinde **min** (من) sözcüğü ortaya çıkar. **Min**, Arapçada ayrılma hâli (+DAn) ekini karşılamakta olup bunun Farsçadaki karşılığı **ezdir** (از).

Sevgilinin belinden kuşağını çözüp Acem tarzında yeniden kuşanmasından maksat, miyân (میان) kelimesinden Arapçada ayrılma hâli ekini karşılayan **min** (من) sözcüğünün çıkarılıp yerine Farsçada ayrılma hâli ekini karşılayan **ez** (از) sözcüğünün getirilmesidir (م + یا + ن ← ا + یا + ز). Böylece ulaşılması istenen isme ulaşılmaktadır (ایا + ز ← ایااز).

Behrām	بهرام
Ağzı dadıyla şafâ-yı kâlble	اغزی داديله صفای قلبله
Kays-ı bî-dil içe mi mâʿ-ı t̤ahūr	قیس بیدل اچه می ماء طهور
Leblerini viriştirurken müdām	لبلرنی ویری طوررکن مدام
İde kendinden pey-ā-pey Leyli dūr [9 ^a]	ایده کندندن پیایی لیلی دور

Dil içi çeviri : (Leyla) dudaklarını sürekli sunup (bir yandan da) onu kendinden peyderpey uzaklaştırırken zavallı Mecnun ağız tadıyla ve huzurla tertemiz suyu içebilir mi?

Çözüm : Bu muamma müdâm sözcüğünün farklı ve aynı dillerdeki eş anlamlılarının bilinmesiyle çözülebilecek bir muammadır.

Üçüncü mısra da yer alan **müdâm** kelimesinin Farsçadaki eş anlamlısı **bâdenin** (بادنه) leblerinden kasıt bâ ve hâ harfleridir (ب - ه). Bu harfler bulunması istenen ismin ilk iki harfidir.

Son mısra da yer alan **kendi** sözcüğü **müdâm** kelimesini işaret etmektedir. Yani kendisinden **Leyl**'i tekrar tekrar uzaklaştıran müdâm kelimesidir. Yine burada **müdâm**'ın Arapçadaki eş anlamlısı **şarâb** ve Farsçadaki eş anlamlısı **mülû** düşünmek gerekir. Bu kelimelerden Leyl'in uzak tutulması demek gece ile ilgili harf ve ibarelerin yine bu kelimelerden çıkarılması demektir.

İlk olarak **şarâb**dan (شراب) **şeb** (شب) (yani gece) kelimesini oluşturan harfler çıkarılmalıdır. Bu işlemten sonra geriye **râ** (شراب ← را) kalır.

İkinci olarak **mülû**den (مل) lââm harfi (ل) çıkarılır (klasik şiirde sevgilinin saçları renginden dolayı gece karanlığına, şeklinden dolayı da lââm harfine benzetilir; lââm harfinin gece ile ilgili bağlantısı budur) ve geriye **mîm** (مل ← م) kalır. Elde edilen harfler birleştirildiğinde ulaşılması istenen isim ortaya çıkmaktadır (به - را - م ← بهرام).

İshâk	اسحاق
Görmez güneş yüzünü bir lahza çeşm-i giryân	کورمز کونش یوزینی بر لحظه چشم کریان
Âfâk-ı hüsn içinde peyveste ebr-i bârân [11 ^b]	افاق حسن اچنده پیوسته ابر باران

Dil içi çeviri : Ağlayan göz, güzelliğinin ufukları içinde sürekli yağmur bulutu gibi dolaştığından bir an bile senin güneş yüzünü göremez.

Çözüm : Çözüme ulaşmak için ikinci mısrayı “âfâk-ı hüsn içinde peyveste olan, ebr-i bârân olmalı” şeklinde düşünmek gerekir. Bu şekilde değerlendirildiğinde üzerinde işlem yapılması gereken ilk kelime **âfâk**tır.

İkinci mısradaki ibareden hareketle **âfâk** (افاق) sözcüğünün içinde peyveste (yani birbiriyle bitişik olan harfler) **fâ** (ف) ve **elif**tir (ا). Fâ ve elifin ebr-i bârân tamlamasından elde edilecek olan kelimeyle yer değiştirilmesi gerektiğine ikinci mısra da değinilmiştir.

Ebr-i bârân tamlaması **ebr-i bâ-rân** (bârân/bâ-rân = باران) şeklinde ele alındığında vasf-ı terkîbî itibariyle “bâ yani b sürücü bulut” anlamı çıkmaktadır (rân Farsça rânden/sürmek fiilinin geniş zaman çekimidir). Sürmekten kasıt ise çıkarmak, kaldırmaktır. Ebr sözcüğünün eş anlamlısı **sehâb** (سحاب) kelimesinden ب çıkarılıp kalan kelime (سحا) âfâk kelimesindeki bitişik harflerin yerine yazılırsa (سحا ← فا) ulaşılması istenen isim ortaya çıkar (افاق ← اسحاق ← اسحاق).

Şücâ'	شجاع
Mâh-ı bedr üstinde necm-i münhasif eyler hayâl	ماه بدر اوستنده نجم منخسف ایلر خیال
Câdû-yı mehveş 'izârı üzre Emrî görse hâl [15 ^a]	جادوی مهوش عذارى اوزره امری کورسه خال

Dil içi çeviri : Emrî ay gibi güzel ve büyüleyici sevgilinin yanağı üzerinde benini görse dolunay üzerinde sönük bir yıldız görmüş gibi olur.

Çözüm : Bu muamma ikinci mısradaki “câdû” kelimesinin iki parçaya bölünmesiyle çözülmektedir (جا - دو). “Dû” ibaresi Arap harfleriyle yazıldığında Farsça “iki” anlamına gelen “dü” şeklinde de okunabilmektedir. Bölünmeden sonra bu mısra “mehveşin izârı üstündeki dü, câ olmalıdır” şeklinde düşünülmelidir. Bu durumda sırayla yapılacak işlemler şöyledir:

Mehveş yani ay gibi olan **zâ** (ز) harfidir. Çünkü muammalarda Ay'ın temsil ettiği harf **râ** (ر) harfidir (Ay'ın eş anlamlısı olan Kamer kelimesinin son harfi olduğu için). **Râya** (ر) benzeyen yani **râ** gibi olan kendisinden sadece bir noktayla ayrılan **zâ** (ز) harfidir. **Zâdan** (ز) kasıt ise bu harfin ebced hesabındaki karşılığı olan 7 sayısının Arapçasıdır, (سبع = ۷ = ز) yani **seb'** (سبع) kelimesidir.

“Mehveşin izârı üstündeki dü, câ olmalıdır” cümlesinden hareketle **seb'** (سبع) sözcüğünde dü'ye yani ebcedde 2 sayısına denk gelen **b** (ب) harfinin yerine, **câ** (جا) ibaresi gelmelidir (سبع ← سجاع). Ortaya çıkan yeni kelimenin izârının

yani ilk harfinin (س) noktalanması gerektiğine ise ikinci mısradaki **görse hâl** ibaresiyle işaret edilmiştir (hâl yani ben, şekil olarak noktaya benzemektedir. Bu işlemten sonra bulunması istenen isme ulaşılmaktadır (**سجاع ← شجاع ← شجاع**).

Süheyl	سهيل
Ğoma lāleveş dilde dāğ-ı melâli	قومه لاله وش دلده داغ ملالی
Murâduñca gör rûy-ı zîbâda hâli [17 ^b]	مرادکجه کور روی زیباده خالی

Dil içi çeviri : Lâle gibi keder yarasını gönle yerleştirme! O güzel yüzde beni dilediğince gör.

Çözüm : İkinci mısradaki **rûy-ı zîbâda** ibaresi bölünüp **rûy-ı zî** şeklinde düşünüldüğünde çözüm için gerekli ipuçları elde edilmiş olunur. Bu hâlde mısra okuyucuya “rûy-ı zî’yi yani **zî** (ز) kelimesinin yüzü olan **zâ** (ز) harfini murâdınca gör” demektedir. **Murâdınca gör** ibaresinden kasıt ise lazım olduğu kadar (üç defa) görmektir. **Zâ** (ز) harfinin ebced hesabındaki değeri 7’dir. 7 sayısının Arapça, Farsça ve Türkçe’deki karşılıkları dikkate alındığında lazım olduğu kadar görülmüş olunur.

İlk olarak **zâ** (ز) **seb**’dir (سبع), yüzü (yani ilk harfi) **sîndir** (س).

İkinci olarak **zâ** (ز) **hefttir** (هفت), yüzü (yani ilk harfi) **hâdır** (ه).

Üçüncü olarak **zâ** (ز) **yedidir** (یدی), yüzü (yani ilk harfi) **yâdır** (ی).

Son mısradaki **rûy-ı zî** ibaresinden arta kalan kelimeler, bulunması istenen ismin son harfini vermektedir. **Rûy-ı zî**den arta kalan **bâda hâli** ibaresi Arap harfleriyle yazıldığında (باده خالی) **bâde hâlî** şeklinde de okunabilmektedir. Bu şekilde okunduğunda son harfin ipucu elde edilmektedir.

Bâde sözcüğünün eş anlamlısı olan **şarâbın** (شراب) hâlî olması demek ilk ve son harf arasında kalan harflerin atılması, yani içinin boşaltılması demektir (شراب ← شب). Bu durumda geriye **şeb** (شب) kalır. Şeb yani gece kelimesinden sevgilinin saçlarının gece gibi kara olması, dolayısıyla yine şekil itibarıyla lâm (ل) harfine benzetilmesi akla gelmelidir. İsmi son harfi de bulunduktan sonra elde edilen harfler birleştirildiğinde ulaşılmaması istenen isim ortaya çıkmaktadır (س + ه + ی + ل ← سهیل).

Şeyh	شیخ
Zâhidüñ bârid sözinden kalmamışdur bizde fer	زاهدک بارد سوزندن قالممشد بزه فر
Ṭaḥ mıdur ey ‘ârîf-i cân sizde şu toñdıysa ger [21 ^b]	طک میدر ای عارف جان سزده صوطوکدیسه کر

Dil içi çeviri : Ey irfan sahibi kişi! Zahidin soğuk (sevimsiz, hoş olmayan) sözünden dolayı bizde nur kalmadı. Sizde eğer su (bile) donduysa bunda şaşırılacak bir şey var mıdır?

Çözüm : İkinci mısradaki **siz** kelimesinin Farsçadaki karşılığı **şumâdır** (شما). İçerisinde **su** anlamına gelen **mâ** (ما) kelimesini barındırmaktadır. Buradan yola çıkarak **şumâdaki** (شما) suyun yani **mânın** (ما) donması için buz anlamına gelen **yah** sözcüğünün (یخ), **mâ** kelimesinin yerine koyulması gerekmektedir. Bu işlem ulaşılmaması istenen ismi vermektedir (شما ← شیخ ← شیخ).

Receb	رجب
Hırş ehli imiş gâyetile şimdi zamâne	حرص اهلی ایمش غایتله شمدی زمانه
Gördüm fuğarâsını kıtar dâneye dâne [33 ^b]	کوردم فقاراسینی قاتار دانه یه دانه

Dil içi çeviri : Zamanın insanları son derece hırslı imiş; (öyle ki bu zamanın) fakir fukarasını taneye tane katar hâlde gördüm.

Çözüm : İkinci mısradaki “zamânenin fukarâsının dâneye dâne kattığı” bilgisinden hareketle muamma çözülmektedir. **Zamâne** (زمانه) kelimesinin fukarasından kasıt bu kelime içerisindeki noktasız harflerdir. Bunlar

birleştirildiğinde **mâh** (ماه) kelimesi ortaya çıkar ki **mâhtan** da kasıt **râ** (ر) harfidir (Ay'ın eş anlamlısı olan Kamer kelimesinin son harfi ر olduğu için). Bu harf ismin ilk harfidir.

Yine ikinci mısırda geçen **dâne** kelimesinin eş anlamlısı **hab** (حب)'dır. Bu ilk dâne olup ikinci dâne şekil benzerliğinden dolayı noktadır. **Dâneye dâne katmak** ise **hab** (حب) kelimesindeki noktasız harfe yani **hâya** (ح) nokta katmak demek olur ki bu işlemin sonucunda **ceb** (جب) sözcüğü ortaya çıkar. Elde edilen harfler birleştirildiğinde isme ulaşılmaktadır (ر + جب ← رجب).

‘Alî	علی
Balı bî-hod kıldı Emrî la'l-i yâr	بالی بیخود قلدی امری لعل یار
Şıkıldı ayvayı zenaḥdân-ı nigâr [35 ^b]	صقدی ایوایی زنخدان نکار

Dil içi çeviri : Ey Emrî! Sevgilinin yakut rengi dudağı balı kendinden geçirdi, çenesi de ayvanın suyunu sıktı (ayvayı rahatsız edip bunalttı).

Çözüm : **Bal** kelimesinin Arapçadaki karşılığı **‘asel** (عسل) olup **balın**, Arap harfleriyle yazıldığında kalp/gönül anlamına gelen **bâl** (بال) şeklinde değerlendirilmesi de mümkündür. Bu anlamda değerlendirildiğinde balın **bî-hod** yani **bî-bâl** olması demek **‘asel** (عسل) kelimesinden ortadaki harfinin atılması demektir. (Muammalarda kalp, gönül, iç, derûn vb. sözcükler, ele alınması gereken kelimenin ortadaki harfine işaret eder.) **‘Aselin** (عسل) ortadaki harfi atıldığında geriye **‘al** (عل) sözcüğü kalır (عسل ← عل). Bu ibare bulunması istenen ismin ilk parçasıdır.

İkinci mısırda ayvanın sıkılmasından kastedilen şeyin ne olduğu anlaşılırsa muamma çözülmüş olur. **Ayva** kelimesinin Farsçadaki karşılığı **âbî** (آبى) kelimesidir. Bir meyve sıkıldığı zaman suyu dökülür. Bu bilgiden hareketle **âbî** kelimesi sıkıldığı zaman içerisindeki **su** anlamına gelen **âbı** dökülür (yani atılır) ve geriye **yâ** (ی) harfi kalır (آبى ← ی). Bu harf ise ismin ikinci parçasıdır. Parçalar birleştirildiğinde bulunması istenen isme ulaşılmaktadır (عل + ی ← علی).

Bektaş	بکتابش
Mâh u pervîn ü güneş başın virür cânâ saña	ماه و پروین و کونش باشن ویرر جانا سکا
Her biri mihruṇe bir gevher nişâr itse n'ola [61 ^a]	هر بری مهرکه بر کوهر نثار اتسه نولا

Dil içi çeviri : Ey sevgili! Ay, Ülker ve Güneş senin için başını (bile) verir. (Bunların) Her biri senin aşkına birer inci saçsa (buna) şaşırılır mı?

Çözüm : Mâh, Pervîn ve Güneş'in eş anlamlıları Ay, Süreyyâ ve Yûh kelimeleridir. İlk mısırda bunların her birinin başını (yani ilk harflerini) dikkate almamız gerektiğine işaret edilmiştir.

İlk olarak **Ay**'ın (آى) başı, yani ilk harfi **elifin** (ا) ebced hesabındaki değeri 1'in Farsçadaki telaffuzu olan **yek** (يك) kelimesi alınmalıdır.

İkinci olarak **Süreyyâ**'dan (ثريا) başı, yani ilk harfi **sâ** (ث) alınmalıdır.

Üçüncü olarak da **Yûh**'un (يوح) ilk harfi olan **yâdan** (ی) bu harfin ebced hesabındaki karşılığı olan 10 (١٠) sayısı alınmalıdır.

İkinci mısradaki **mihr** kelimesinin eş anlamlılarından biri **şemstir** (güneş). Muamma türünde temsil ettiği harf ise **şems** (شمس) kelimesinin son harfi olan **sîndir** (س). İkinci mısradan hareketle yukarıdaki üç yıldızdan elde edilenlerin her biri (يك - ث - س) **sîn** (س) harfinin üzerine inci yani nokta saçmaktadır (şekil itibarıyla inci noktaya benzediği için). Böylece sîn harfi şîn (ش) harfine dönüşür ve ulaşılmaması istenen ismin son harfini oluşturur. İnci (nokta) saçanların inci saçtıktan sonraki hâlleri ise şu şekildedir:

یک kelimesinden bir nokta saçıldığında geriye **یک** kelimesi kalır.

ث harfinden bir nokta saçıldığında geriye **ت** harfi kalır.

۱۰ rakamından bir nokta saçıldığında ise geriye ۱ rakamı, yani onun da ebced hesabındaki harf karşılığı olan ۱ (elif) kalır.

Bu parçalar yukarıdaki işlemlerden sonra elde edilen **şîn** (ش) harfiyle birleştğinde bulunması istenen isme ulaşmaktadır (بک + ت + ا + ش ← بک + ش).

Hüseyn	حسین
Tir-i gâzmeñden gönül vehm eyler ey meh muttaşıl	تیر غمزگدن کوکل وهم ایلرای مه متصل
Gösterürsin çün ser-i zülf emn olur evhâm-ı dil [73 ^a]	کوستررسن چون سرزلف امن اولور اوهام دل

Dil içi çeviri : Ey ay yüzlü sevgili! Kıya bakış okundan dolayı gönül sürekli endişe eder, saçının ucunu gösterdiği an gönlün korkuları (endişeleri) yataşır.

Çözüm : İkinci mısradaki **zülf** kelimesinden kastedilen şekil itibarıyla sevgilinin saçı için benzetme unsuru olan **cîm** harfidir (ج). Cîm Arap harfleriyle جیم şeklinde yazıldıktan sonra bu kelimedden **ser-i zülf** (saçın ucu) tamlamasından hareketle cîm (ج) harfine ulaşılır (uç sözcüğü ilk ve son harflere işaret etmektedir, bu muammada ilk harfin alınması gerekir).

Ser-i zülf tamlamasının önündeki **çün** edatından dolayı **cîm** harfinin noktası atılmalıdır. Çünkü bu ve bunun gibi edatlar muammalarda noktalı harflerin noktasız, noktasız harflerin de noktalı hâle çevirilmesine işaret eder. Bu nokta atıldığında **hâ** (ح) harfine ulaşmaktadır (ح ← ج). Böylelikle ulaşılması istenen ismin ilk harfi ortaya çıkmış olur.

İkinci mısradaki **emn olur evhâm-ı dil** ibaresi Arap harfleriyle yazıldığında (امن اولور اوهام دل) bunu “emn olur ev, hâm dil” şeklinde değerlendirmek de mümkündür. Böyle okunduğunda “emn kelimesinin içindeki ev, hâm kelimesinin kalb edilmesiyle elde edilen ibare olmalıdır” şeklinde bir anlam çıkmaktadır. **Emnde** (امن) **evden** (او) kastedilen ev kelimesinin Arapçadaki karşılığı **emdir** (ام). Hâm (هام) kalb edildiğinde mâh (ماه) kelimesi ortaya çıkar ki mâhdan da kastedilen **sî** (سی) sözcüğüdür (bir aylık süre yaklaşık 30 gündür ve 30’un Farsçadaki karşılığı sî’dir). Emn kelimesi içinde ev kelimesini oluşturan harfler sî ile değiştirildiğinde ulaşılması istenen ismin son parçası ortaya çıkmaktadır (امن ← سین). Bu parça ilk elde edilen **hâ** (ح) harfi ile birleştirildiğinde bulunması istenen isme ulaşılır (ح + سین ← حسین).

Sâkinî	ساکینی
Kovduñ bu ‘âşıkı kovuñ ağıyarı n’eyledüñ	قودك بو عاشقى قودك اغيارى نیلك
Kapuñda sâkin olmayanı sâkin eyledüñ [10 ^b]	قاپكده ساكن اولماینى ساكن ایلك

Dil içi çeviri : (Ey sevgili!) Ne yaptın! Bu âşığı kovup rakipleri kapında koydun. Kapında oturmayanı oranın (mahallenin) sakini yaptın.

Çözüm : **Kapının** Farsçadaki eş anlamlısı **der** (در) kelimesidir. **Der** aynı zamanda Farsçada bulunma hâli eki olup (+DA) bu ekin Arapçadaki karşılığı **fî** (فى) sözcüğüdür. İkinci mısradaki **sâkin** kelimesi dilbilgisinde sesli harf yerini tutan hareketlerden biriyle okunmayan ve üzerine cezm işareti konan harfler için kullanılan bir tabirdir. Kelimenin bu anlamı göz önünde bulundurulduğunda ikinci mısrayı “Fî sözcüğündeki sâkin olmayan harfi (yani cezmsiz harfi) sâkin kelimesi hâline getirdin” şeklinde değerlendirmek de mümkündür. Böyle değerlendirildiğinde **fî** (فى) sözcüğünün içinde sâkin olmayan harf **f** olup harekesi “ı-i” şeklinde okutan esredir. Bu harfin yerine **sâkin** (ساكن) kelimesi yazıldığında ulaşılması istenen isim ortaya çıkmaktadır (فى ← ساكنی ← ساكنی).

Velî	ولی
Hûblıkda ol ki bî-hemtâymuş	خوبلقده اولكه بى همتایمش
Yârumuñ ruhsârına şeydâymuş [10 ^a]	یارمك رخسارنه شیدایمش

Dil içi çeviri : Güzellikte eşi benzeri olmayan (kişi), benim sevgilimin yüzüne divane imiş.

Çözüm : Bu muamma harf oyunlarına dayalı bir muammadır. Birinci mısradan hareketle **hûblık** (خوبلى) kelimesinde bî-hemtâ yani benzersiz olan harfler **vâv** ve **lâm**’dır (و - ل). Bu kelimenin içindeki diğer خ ve ق harflerinin,

kendilerinden sadece nokta sayısı ile ayrılan benzerleri (ح - پ - ف) vardır. Dolayısıyla **vâv** ve **lâm** bulunması istenen ismin ilk iki harfidir. Son harf ikinci mısradan elde edilmektedir. **Yâr** (یار) kelimesinin yanağı yani ilk harfi y'dir (ی). Elde edilen harflerin birleşmesi gerektiğine **şeydâyımış** kelimesiyle işaret edilmiştir (divane olacak kadar seven âşık daima sevdiğinin yanında olur). Bu harfler birleştirildiğinde ulaşılmak istenen isim ortaya çıkmaktadır (و + ل + ی ← ولی).

Muhammed	محمد
Meclis-i 'aşkuñda sâkî Emrî-i bî-şabr u hûş	مجلس عشقده ساقی امری بی صبر و هوش
Ṭalib-i dürd-i mey etrâfında yârân bâde-nûş [12 ^a]	طالب درد می اطرافنده یاران باده نوش

Dil içi çeviri : Ey sevgili! Kendinden geçmiş Emrî senin aşkının meclisinde şarap tortusunun tâlibidir, etrafındaki dostları ise şarap içmektedir.

Çözüm : **Mey** kelimesinin Arapçadaki eş anlamlısı **râhtır** (راح). **Dürd-i mey** tamlamasında mey yerine râh yazıldığında elde edilen harf hâ (ح) olur. Çünkü dürd yani tortu muammada ele alınan kelimenin son harfine işaret eder. İkinci mısradan hareketle bu harfin etrafına yani sağına ve soluna ikinci mısradaki **yârân bâde** kelime grubundan elde edilen harfler getirilmelidir. **Yârân bâde** ibaresi Arap harfleriyle yazıldığında **yâ-rân bâde** şeklinde de anlaşılmaktadır. Böyle değerlendirildiğinde “**یا** veya **ی** sürücü şarap” anlamı çıkar (rân Farsça rânden/sürmek fiilinin geniş zaman çekimidir). Sürmekten kasıt çıkarmak, kaldırmaktır. İsme ulaşmak için bâde kelimesinin içerisinde **ی** harfi veya **یا** ibaresini barındıran eş anlamlılarından bu harfin ya da ibarenin (ی - یا) çıkarılması gerekmektedir.

İlk olarak hâ (ح) harfinin sağına bâdenin eş anlamlısı **mey** (می) kelimesinden elde edilen **م** harfi gelmelidir (**meyden** **ی** harfi çıkarılınca **م** kalır).

İkinci olarak hâ (ح) harfinin soluna yine **bâdenin** eş anlamlısı **müdâm** (مدام) kelimesinden elde edilen

مد ibaresi gelmelidir (müdâm kelimesinden **یا** bağlacının Arapçadaki karşılığı **ام** çıkarılınca geriye bu ibare kalır).

Elde edilen harf ve ibareler birleştirildiğinde isim ortaya çıkmaktadır (م + ح + مد ← محمد).

Hurrem	خرم
Şem' bezmünde koşun germiyyeti ey bî-naẓîr	شمع بزمده قوسون گرمیتی ای بی نظیر
Şem'dândan gitse yirine gelür mâh-ı münîr [14 ^b]	شمعداندن کتسه یرینه کلور ماه منیر

Dil içi çeviri : Ey benzersiz (güzellikteki) sevgili! Mum senin meclisinde yanmayı bir kenara bıraksın! O (mum) şamdandan gitse (de) yerine parlak ay gelir.

Çözüm : İkinci mısradaki **şem'dândan gitse** ibaresi “şem' yani mum; dân kelimesi içerisinden gitse” şeklinde değerlendirilmelidir. Burada mumdan kastedilen şekil benzerliğinden dolayı **elif** (ا) harfidir. Elif harfinin **dân** (دان) kelimesinin içerisinden gitmesiyle geriye **دن** (denn) kelimesi kalır ki anlamı küp demektir. Bunun eş anlamlısı ise **hum**dur (خم). Mâh kelimesinin eş anlamlısı olan **kamer** sözcüğünün son harfi (ر), **Ayın** muamma türünde temsil ettiği harftir. Elif harfinin yerine **râ** (ر) harfinin gelmesi gerektiğine ikinci mısradaki işaret edilmiştir. **Hum** (خم) kelimesinin içine elif harfi yerine **râ** (ر) harfi geldiğinde ulaşılmak istenen isim ortaya çıkmaktadır (خرم ← خرم).

Berkî	برقی
Meyl-i bî-hadd 'ârızında hâl-i 'anber-sâyadur	میل بیحد عارضنده خال عنبرسایه در
Hâl-i 'anber-sâ cemâl ehline hoş pîrâyedür [16 ^b]	خال عنبرسا جمال اهلینه خوش پیرایه در

Dil içi çeviri : Ey sevgili! Sonsuz meyl (yöneliş), senin yanağındaki amber kokulu benedir. Amber kokulu ben, güzel yüz severlere ne güzel, ne hoş süstür.

Çözüm : **Meyl-i bî-hadd** (sonsuz meyl) tamlaması **meyl** (میل) kelimesinin son harfinin (ل) atılması gerektiğine işaret eder. Bu işlemten sonra geriye **mey** (می) kalır. Meyin eş anlamlısı ise **bâde** (باده) kelimesidir. İlk mısradaki işaret edilen işlemler bâde (باده) sözcüğü üzerinden yapılmalıdır. Bâdenin ârızından (yanağından) kasıt da bu kelimenin ilk harfi, yani **ب** harfidir. Böylece ulaşılmak istenen ismin ilk harfi ortaya çıkar.

Hâl-i anber-sâya ibaresi Arap harfleriyle yazıldığında (خال عنبرسایه) “hâl-i ‘an, ber-sâye” şeklinde de okunabilmektedir. Bu şekilde okunduğunda ismin geri kalan harflerine de ulaşılmaktadır.

Anber kelimesinin ‘anı (عن), Arapçada ayrılma hâli ekini karşılamakta olup bunun Farsçadaki karşılığı **ezdir** (از). Muhaffefi **zi’**dir (ز), buradan elde edilen harf ise ز harfidir. **Hâl-i ‘an, ber-sâye** ibaresine göre bu harfin noktası (hâl yani ben, şekil itibarıyla noktaya benzemektedir), **sâye** kelimesinin eş anlamlısı olan **fî** (فی) sözcüğünün ilk harfinin üzerine gelmelidir (Farsça “ber” ön eki sözcüğe; üzerine, üzerinde gibi anlamlar katmaktadır). Böylece **fî** sözcüğü **kî’**ye dönüşmüş olur (فی ← قی). Noktasını fâ (ف) harfine veren ز ise ر olarak kalır. Son durumda elde edilen harf ve ibareler birleştirildiğinde ulaşılmaya istenen isim ortaya çıkmaktadır (ب + ر + قی ← برقی).

Üveys	اویس
Görüp dil yâr elinde ok u yâsın	کورب دل یار النده اوق و یاسین
Olursa bî-hod Emrî okı Yâsîn [28 ^b]	اولورسه بیخود امری اوقو یاسین

Dil içi çeviri : Ey Emrî! Gönül sevgilinin elinde oku ve yayını görüp kendinden geçerse (onun için) Yâsîn oku.

Çözüm : İkinci mısradaki **olursa bî-hod** ibaresi “sa, bî-hod olur” şeklinde ele alınmalıdır. **Sa** Arap harfleriyle yazıldığında +se şeklinde de okunabilir (sa/se = سه). Böyle değerlendirildiğinde **seden** kastedilen **üç** sayısıdır (se, **üçün** Farsça karşılığıdır). Çözüm için öncelikle üç sayısı Arap harfleriyle اوج şeklinde yazılmalıdır. Bu şekilde “اوج, bî-hod olur” ibaresi ortaya çıkar. **Üçün** bî-hod olması yani kendinden geçmesi demek اوج kelimesinden ج harfinin çıkarılması demektir. Çünkü üç sayısı ebced hesabında ج harfinin rakam değeridir. Geriye او kelimesi kalmaktadır ki bu da ulaşılmaya istenen ismin ilk iki harfini oluşturur (او ← اوج).

İsmin diğer harflerine ise ikinci mısradan ulaşılır. Son mısranın son kelimesi olan **Yâsîn** hurûf-ı mukattaa diye adlandırılan harflerden meydana gelir, yani ی ve س harflerinden oluşur. Elde edilen ilk iki harfin üzerine sırasıyla bu harfler eklendiğinde bulunmaya istenen isim ortaya çıkmaktadır (او + ی + س ← اویس).

Sonuç

Emrî’nin muammalarının çözümüyle ilgili literatür taraması yapıldığında sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların odak noktasını ise muammalarla ilgili şerh çalışmaları oluşturmaktadır. Ancak bunlar, türün kendine özgü terim ve çözüm teknikleri içermesinden dolayı günümüz okuyucusu için karışık ve anlaşılması zor bir yapı arz etmektedir. Yukarıdaki örnekler incelendiğinde Emrî’nin kendisine hak ettiği şöhreti kazandıran muammalarının, söz ve anlam sanatları açısından oldukça zengin olduğu görülmektedir. Özellikle kelimelerin çok anlamlılığı üzerine kurulan ve güçlü bir klasik şiir üslubuna sahip bu muammaların; salt çözülmesi gereken bilmeceler olarak değil aynı zamanda edebî zevki okşayan son derece estetik manzumeler olarak değerlendirilmesi mümkündür. Emrî’nin muammaları, muamma ve gazel arasında kalan bir tarza yakındır. Bu durum, bu manzumelerin hem bir bilmece hem de bir gazel gibi okunmasını mümkün kılmakla birlikte şairin muammalarına derinlik ve çok yönlülük katmaktadır.

Muammalarda amaç isim gizlemek olduğu için şairlerin, alışlagelmiş tarzın yani geleneğin dışına çıkarak anlamı daha da zorlaştırdığı göz önünde bulundurulursa; kendi döneminde ve günümüzde bu türün en büyük temsilcisi olarak görünen Emrî Çelebi’nin muammalarını anlamak, çözebilmek, bu manzumelerin barındırdığı söz ve anlam sanatlarının farkına varabilmek, bunlardan tam anlamıyla faydalanmak ve zevk alabilmek adına böyle bir çalışmanın literatüre kazandırılması gerektiği kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Akboğa, Songül. *Şâirâne Muammâlara Şârihâne Çözümler / Şerh-i Muammeyât-ı Emrî (Muammâyî Ahmed Çelebi)*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2023.
- Durmuş, Tuba Işinsu. "Bir Hami Olarak Kınalızâde Ali Çelebi ve Muamma Türüne Katkısı". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 3(4), (Aralık 2019), 124-140. DOI: 10.34083/akaded.648594
- Bilkan, Ali Fuat. *Türk Edebiyatında Muammâ*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. nşr. Mustafa İsen. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194288/kunhul-ahbarin-tezkire-kismi.html>
- Âşık Çelebi. *Meşâ'irü's-Şu'arâ*. nşr. Filiz Kılıç. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-210485/asik-celebi-mesairus-suara.html>
- Kınalızâde Hasan Çelebi. *Tezkiretü's-Şu'arâ*. nşr. İbrahim Kutluk. Ankara: TTK Yayınları, 1981.
- Kürkçüoğlu, Kemal Edip. "Fuzûlî'nin Muammâ Risâlesi". *Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* 7(1), (1949), 61-109.
- Muammâyî Ahmed Çelebi, *Şerh-i Muammeyât-ı Emrî*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. Türkçe Yazmalar. No: 01355.
- Saraç, M. Ali Yekta. "Muamma ve Divan Edebiyatındaki Seyri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 27(0), (1997), 297-308.
- Saraç, M. Ali Yekta. *Emrî'nin Muammaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1992.